

Müslümanların Tarihi, III. cild, Örnek Halifeler-Emevîler Dönemi

İhsan Süreyya Sırma

İstanbul, Beyan Yayınları, 2014, 496 sayfa, ISBN: 978-975-473-592-5.

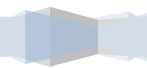
Hasip SAYGILI*

Prof. Dr. İhsan Süreyya Sırma, beş ciltlik *Müslümanların Tarihi* adlı eserinin üçüncü kitabında Hz. Peygamberin vefatından Emevîlerin yıkılışına kadar olan dönemi ele almıştır. Eser, yazarın daha önceki bazı çalışmalarının¹ tanzim edilerek yeni bir isimle yayınlanmış hâlidir.

Kitap, kronolojik-tematik diyebileceğimiz bir usul takip etmiştir. Eserde klasik İslam tarihi kaynaklarından dönemle ilgili çok sayıda alıntı yapılmıştır. Bu çerçevede dönemin yalancı peygamberleriyle ilgili ilginç bilgiler verilmektedir. Bunların en tanınmışlarından Müseyleme'nin Hz. Peygamber'den vefatından sonra kendisini yerine tayin etmesini istediği, namazı kaldırıp içki ve

* Doç. Dr. Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, İstanbul, hsaygili@fsm.edu.tr

¹ *İslam'ın İlk Dönem Tarihi- 6 kitap*, Beyan Yayınları, 2012; *Emeviler Dönemi: Hilafetten Saltanata*, Beyan Yayınları, 1990.

zinayı “*helal*” ilan ettiğini okuyoruz. Hz. Ebubekir devrinde yalancı peygamber Müseyleme’nin Halid bin Velid tarafından ortadan kaldırıldığı ifade edilmiştir (s. 60-61).

İlk halifenin miras olarak ailesine hemen hiçbir şey bırakmaması, dönemle ilgili kayda değer bir tespittir (s. 73). Hazret-i Ömer’in halife olarak göreve başlayınca akrabalarına, herhangi bir suç işlemleri hâlinde, kendilerine diğerlerine verilecek cezanın iki katını vereceğini bildirdiği ve kamuda herhangi bir yasak uygulamasını önce kendi aile çevresinde başlattığı (s. 86) bilgisi de kitaptaki ilgi çekici tespitlerdendir. İçki içen ve zina eden iki çocuğuna had cezası uygulaması da aile kayırmacılığına karşı ikinci halifenin ne kadar hassas olduğunu göstermektedir (s. 143-144). İleri görüşlü devlet adamlığı vasfı öne çıkan Hz. Ömer’in Hicri takvimi tanzim ederek ilk defa kullandığı (s. 123) ve teravîh namazlarını da cemaatle kıldırmaya başladığı da eserde ifade edilmiştir (s. 112).

Kitapta birçok kayda değer malumat arasında Hz. Ali’nin cesedinin Hariciler tarafından mezarından çıkarılarak parçalanması endişesi ile Kûfe’den Medine’ye götürülmek istendiğini okuyoruz. Yine Hz. Ali’nin men etmesine rağmen, katili İbn Mülcem’in elleri ve ayakları kesilerek işkence ile öldürüldüğü de ilginç bilgiler arasındadır (s. 256). Hz. Ali’nin katlinden 6 ay kadar sonra oğlu Hasan’ın hilafet üzerindeki iddialarından Muaviye lehine vazgeçmesi üzerine bazı kimselerin kendisine “*ya âre’el mü’minîn*” [ey müminlerin utancı] diye hitap ettikleri de (s. 261) bir başka önemli bilgidir. Kitaba göre Muaviye’nin amcasının oğlu Medine valisi Mervan cuma günleri hutbede, ölmüş bulunan Hz. Ali’ye lanet okumasına rağmen Ali’nin oğulları Hasan ve Hüseyin’in bahse konu Emevî valisinin arkasında namaz kılmakta sakınca görmemişlerdir (s. 356).

Yazarın ihtiyat kaydıyla aktardığı Emevî hükümdarlarından Yezid bin Abdülmelik (720-723) iktidara gelince 40 kişilik ulema heyetinin kendisine ahirette halifeler için hesap ve azap olmadığı garantisini verdiği rivayeti (s. 440) sarsıcıdır. Fakat kanaatimizce belki de kitaptaki en ilginç hatırlatma; muhaliflerinin algısına göre zulüm, baskı, din istismarı, yolsuzluk, akraba ve taraftar kayrılması üzerine saltanat kuran Emevî hanedanı mensuplarının iktidarlara sona erince Abbasiler tarafından kemiklerinin kabirlerinden çıkartılarak yakılmasıdır (s. 446).

Yazar eserinin daha başlarında “*bayrak*”, “*vatan*”, “*millet*”, “*ulusal çıkarlar*”, “*millî birlik ve beraberlik*” gibi kavramlar adına toplumların [kandırılarak] yönetildiklerini beyan etmektedir (s. 17, 377). Bu kavramlar kitap boyunca sadece olumsuz çağrışımlar için kullanılmaktadır. Devlet kelimesi ise sık sık zorlama bir tercihle Mekkeli müşrikler yerine kullanılmıştır. Anılan devirde devletin fonksiyonlarının bugün anladığımız çerçevede olmadığı açıktır. Hatta söz konusu dönemde Mekke’deki pagan idaresinin kendisini devlet anlamına gelebilecek bir terimle ifade edip etmediği dahi şüpheli iken, müşriklerden ısrarla devlet olarak bahsedilmektedir. Devleti genellikle mel’unlaştırıcı çerçevede resmetme eğilimi Kербela dönemi hadiselerinde de sürdürülmüştür. Emevîlerin camileri günlük siyasete alet etmesi yazara göre “*minberin devletin emrine verilmesi*”dir. Yezid’in valilerinden İbn Ziyad’ın siyasi gerekçe ile birisini katletmesi “*devletin terör[le mücadele] kararlılığını göstermesi*”dir (s. 333-334). Yine Yezid’in ordusu Medine’de Müslüman kadınların

ırsına geçerken Prof. İhsan Süreyya Sırma bu olayı “*sahabi kızlarının devletin askerlerine peşkeş çekilmesi*” olarak ifade etmeyi uygun bulmuştur (s. 341). Kanaatimizce Emevî, Yezid ve zulüm gibi olumsuz çağrışımlar yapan kavramlar yerine *devlet* denilmesi uygun olmamıştır.

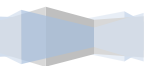
İhsan Süreyya Sırma zihni kurgusunu hemen her şeye yansıtmaya yatkın görünmektedir. Hz. Âdem’in oğlu Kâbil’in kardeşi Hâbil’i katletmesini “*sömürü*” olarak görmüş ve cinayeti sömürü düzeninin başlangıcı olarak kabul etmiştir (s. 18). Dahası Hz. Ebubekir’in halife seçilmesinden sonra minberde Müslümanlara yaptığı konuşmada “*kapitalizmin faizle dönen çarkları artık zavallı insanları kendine bağımlı kılamayacaktır*” dediğini ileri sürmektedir. Oysa ilk halifenin konuya dair söylediği şey güçlülerin zayıfları ezmesine izin vermeyeceğidir (s. 47). Şüphesiz yazarın ele aldığı metni işin tabiatı icabı yorumlama ve açıklama hakkı vardır. Fakat, Hz. Ebubekir’i 12 yüzyıl sonra ortaya çıkacak kapitalizme karşı konuşturmak pek isabetli görünmemektedir. Aynı şekilde kitabın yazarı Bizans ve İran’ı 7. yüzyılın “*iki emperyalist süper gücü*” olarak anlatmaktadır. Oysa *emperyalizm*’in 19. yüzyıl, *süper güç*’ün 20. yüzyıl tabiri olduğunun farkında olunması gerekir, kanaatindeyiz.

Yazar, Şuara Sûresinin 227. ayetindeki “*zulmedenler hangi akıbeta uğrayacaklarını görecekler*” mealindeki ibareyi “*zulmedenler nasıl bir inkılapla yıkılacaklarını bileceklerdir*” şeklinde aktarmayı tercih etmiştir (s. 78, 81). Bahse konu ayet mealinin İran’da Humeyni devriminden sonra bir kısım kimseler tarafından *inkılapla devrilme/yıkılma* kelimeleri tercih edilerek ifadelendirildiği bilinmektedir.² Yazar da eserinde İran’a sempatisini saklamamaktadır (s. 217). Bu çerçevede mazlum ve ezilenler anlamındaki *mustaz’aflar*, büyülenenler anlamındaki *müstekbirler* gibi klasik İslam tarihçiliğinde bulunmayan ideolojik anlam yüklenmiş kilit kelimeleri de kullanmıştır.

İhsan Süreyya Sırma eserinde *İransı* terminolojik jargon kullanmakta bir sakınca görmeyip dönemin Arap tarihçilerine “*tarihçilerimiz*” demeyi tercih ederken Türklerden bahsettiğinde en küçük bir sempati ve yakınlık ifadesine gerek görmemiştir (s. 137, 393, 445). Yezid saltanatının uygulamaları, “*padişah başta kalsın da keyfini sürsün diye...*” (s. 341) şeklinde, hiç gereği yokken Osmanlı Türk hükümdar unvanı ile anlatılmıştır. Yazar, sık sık güncel göndermeler yaparken bazen ifadeleri Türkiye’deki günlük siyasi tartışmalardaki keskin polemikleri hatırlatmaktadır: “*Zamanımızda bile, kendi halklarına zulmeden bazı devletler, mazlum konuma soktukları halkı terör yapmakla suçlayarak kendi zulümlerini gizlemeye çalışmaktadırlar.*” (s. 368). İhsan Süreyya Sırma’nın önceki paragraflarda alıntıladığımız devlet hakkındaki sert olumsuz ifadelerinde de günümüzde ayrılıkçı silahlı etnik hareketin Türkiye Cumhuriyetine yönelik devleti toptan *iblisleştirici* retoriği ile benzerlikler/çağrışımlar olduğu ileri sürülebilir.

Kitapta çok güçlü olmayan bazı tekil rivayetlerden hareketle buradan çok genel güncel sonuçlar çıkarılmaktadır. Hz. Ömer’in vefatından sonra Abdurrahman bin Avf’ın hilafet makamına kimin geleceğine ilişkin yaptığı zemin yoklamalarında peçelerini örtmüş bazı kadınlara da görüş sorduğu rivayetine dayanarak Müslümanların kadınlara seçme hakkını Batı’dan 15 yüzyıl önce verdiği

² İran devriminin yarattığı coşku, bazı kimselerin Kербela faciasını “*Kerbela devrimi*” olarak anmalarına dahi yol açmıştı.

neticesine varabilmektedir (s. 165). Fikrimizce bu rivayet doğru ise bundan kadınlara seçme hakkı verildiği hükmünün çıkarılmasını isabetli görünmemektedir. Zira diğer üç halifenin göreve getirilmelerinde kadınların da görüşünün alındığı yönünde bir rivayet bildiğimiz kadarıyla yoktur.

Yine yazara göre dört halifenin göreve getiriliş yöntemleri, “*demokrasilerde karşılaşılan iğrenç oy cambazlıklarının sahtekârlıklarının, dolandırıcılıklarının*” üstündedir (s. 265). Anlaşıldığına göre İhsan Süreyya Sırma, 632-661 döneminde devlet başkanlığına elitler tarafından seçim, vasiyet, bir heyet tarafından seçilme ve bir kriz dönemi esnasında göreve getirilmeyi tarihi ve sosyal şartların bir zarureti olarak değil, bütün zamanlar ve mekânlar için geçerli ilahi bir referans olarak görmektedir. Bu durumda, günümüz için uygulama kabiliyeti olan bir devlet başkanlığı seçim önerisi getirememekle beraber, siyasi hadiseleri kendine göre yorumlayarak dinî akidevî referans hâline getiren Şia’ya öykünmüş görünmektedir.

Yazar, kaynaklarda tesadüf ettiği bir kısım uç iddiaları eleştiri süzgecinden geçirmeye gerek görmeden kullanmıştır. Bu çerçevede, vefatından bir gün önce Hz. Peygamber’e Allah tarafından kıyamete kadar zenginlik ve debdebe içinde yaşamasının teklif edildiği şeklindeki Vakıdî anlatısını benimseyerek aynen aktarmakta herhangi bir dinî ve aklî sakınca görmemiştir (s.26-27). Aynı çerçevede Prof. Sırma, Emevî hükümdarlarından Yezid bin Abdülmelik (720-723) dönemini anlatırken Yezid’in Mekke’den Ebu Leheb’in adı ve yaşı verilmeyen müzisyen oğlunu getirdiğini ve şarkı dinlediğini söylüyor (s. 439). Bu durumda Ebu Leheb 624 yılında öldüğüne göre, İkinci Yezid muhtemelen 100 yaşını çoktan aşmış bir sanatçıdan sarayında konser dinlemiş olmaktadır...

Yine yazar Hz. Peygamber’e atfen “*İki Müslüman birbirine kılıç çekerse ikisi de cehennemlik olur*” (s. 271) “*Hilafet benden sonra otuz senedir. Ondan sonra saltanat başlar*” (s. 277) gibi sözleri sahihliği üzerinde durmaya gerek görmeden sadece aktarıyor. Bu sözlerden ilkinin sahih olması hâlinde Hz. Ali’yi “*küfre düştüğü*” gerekçesiyle katleden Harici anlayışın da haklı olması gerektiği yazarın zihnine gelmemiş olmalıdır. İkinci sözün sahih olması durumunda da Hz. Peygamberin kendisinin vefatından sonraki İslam camiasının siyasi rejimi ile ilgili bazı tavsiyelerde bulunmuş olması gerektiği açıktır. Oysa Sünnilik, Hz. Peygamberin kendisinden sonra siyasi rejim tarif etmediğini kabul etmektedir.

Yermuk Savaşı’nda Bizans Komutanlarından Cerce’nin Müslüman olduğu ve ertesi gün Halid bin Velid safında muharebede şehit olduğu anlatılırken “*Cennet görevlileri, onu cennette ağırlamak için yarışıyorlardı adeta...*” denilmektedir. Bu satırları okuyan birisi, yazarın cennette Cerce’nin nasıl kabul gördüğünü kendi gözüyle gördüğünü iddia ettiğini ileri sürebilir. Oysa Cerce’nin hangi yıl şehit olduğunun bile kesin olarak bilinmediğini de Sırma kendisi yazmaktadır (s. 68-69). Yazar yine aktardığı bazı menkıbeleri de dönemin algısını yansıtan malzeme olarak değil de “*Sâriye olayı*” bahsinde olduğu gibi hakikatin ta kendisi olarak kabul etmiş görünmektedir (s. 137-138).

Dört Halife devrinde “*emirul mü’minîn*” unvanının ilk olarak Hz. Ömer döneminde Adî bin Hâtim adlı bir Iraklıdan duyan Amr bin As tarafından kullanıldığını zikreden yazar (s. 84), daha sonra başka

bir kroniğe atfen bu unvanın ilk defa dönemin tanınmış şahsiyetlerinden Muğire bin Şu'be tarafından dile getirildiğini ileri sürer (s. 147). Hemen her konuda, kendi görüş ve yorumunu okuyucudan esirgemeyen yazar, birbirine uymayan bu iki rivayetten hangisini daha muhtemel gördüğünü ifade etmiş olsaydı veya konuya ilişkin iki ayrı rivayet mevcut olduğuna işaret etmiş olsaydı daha isabetli olurdu.

Yazarın Hz. Ömer'in hicri takvim ihdası çerçevesinde Türkiye'de Cumhuriyet dönemi ile ilgili verdiği bilgiler doğru değildir. İhsan Süreyya Sırma, 19. yüzyılın büyük devlet ve fikir adamı Ahmed Cevdet Paşa'nın *Tezâkir*'ini okumuş olsaydı hicri takvimin yetersizliklerinden ötürü rumi takvimin kullanılma mecburiyeti doğduğunun farkında olurdu. Ve Cumhuriyetin değiştirdiğinin de hicri takvimden ziyade rumi takvim olduğunu bilirdi.³

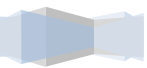
Bütün bunlara rağmen "*Müslümanların Tarihi*" bizce klasik Sünni yaygın anlayışın İslam'ın ilk devrinde onbinlerce Müslümanın birbirini kılıçtan geçirmesi gibi trajik olayları salt *icthad farklılığı, kader, Yahudi komplosu* gibi akıl ve ızanın kavramakta güçlük çektiği basit gerekçelerle izah tarzından kısmen ayrılmış görünmektedir.⁴ İslam dünyasının tarihi ihtilaf konusu ile ilgili klişeleşmiş "*Hz. Ali haklıydı, Muaviye de haksız değildi*" kabulünün demagoji olduğunu söyleyebilecek cesareti sergilemiştir (s. 243). Bizce eserin en kıymetli yönü budur. Hazret-i Osman'ın yüksek makamlara ilk iki halifenin aksine münhasıran yakın akrabaları ve taraftarlarını geçirmesini Sırma ölçülü bir üslup ile dile getirmektedir.

Diğer taraftan yazar İslam camiasını derinden sarsan ve olumsuz tesirleri hâlâ devam eden bölünme ve çatışmaların sebeplerini tahlil ederken bazılarının şahsi liderlik zaafı, idaresizlik ve yeteneksizliklerin somut örneklerini verirken incelediği dönemin baş aktörleri olan dört halifenin tek endişelerinin "*İslam'ın gereği gibi tatbik edilmesi*" olduğunu (s. 249) ileri sürmektir. Bu hüküm dönemin bütün tekil olayları için geçerlidir denirse, idarede şahsi zaaf, yetersizlik, idareyi eleştirenleri darp ve sürgün etme, akraba ve taraftarları diğerleri aleyhine kollama gibi tartışılması ve ders çıkarılması gereken uygulamalar doğrudan eleştiri sınırının dışına çıkarılmış olmaktadır. Yazara göre zaten Hz. Osman da *masum* olarak katledilmiştir (s. 229). Onu tenkit edenler "*onun gibi Allah için kaç hicret yaptılar, o yolda kaç kuruş harcadılar?*" demektedir (s. 269). Bu durumda saygı duyulan bir şahsiyetin bilinen meziyetleri, onun akraba ve taraftarlarını önceliklemesi ve onbinlerce insanın birbirini öldürdüğü çatışma sürecini besleyen ve tetikleyen siyasi icraatlarını eleştirmeye engel görünmektedir.

İhsan Süreyya Sırma, Celaleddin Suyuti'nin *Halifeler Tarihi* adlı eserine atfen Emevîlerin son hükümdarı Mervan'ın *himâr* lakabının yumuşak ve tembel olduğundan uyuşukluğu çağrıştıran *merkep* anlamına geldiğini söylemektedir (s. 459). Oysa Arapça metni okuyabilenler yanında bahse konu

³ 26 Aralık 1925 tarihinde kabul olunan "*Takvimde Tarih Mebdeinin Tebdili Hakkında Kanun*" esasen "*Hicri kameri takvim öteden beri olduğu üzere ahvali mahsusada kullanılır*" hükmünü amirdir.

⁴ Cemal vakasını izah ederken yazar yine olayların bilinen şekilde trajik sonuçlanmasını tarafların "*İslam düşmanlarının oyunlarına gelmesi*" ile yorumlanmaktadır (s. 230).

eserin Türkçeye kazandırılan çevirisinde de⁵ Mervan'ın kendisine başkaldıranların üzerine atıldığından, sabırlı olduğu için bu lakabı aldığı ifade edilmektedir. Yine başvurduğumuz eserin güvenilir İngilizce metni de Türkçe tercümesi ile uyumludur.⁶

Yazar eserinde Kadisiye, Medain, Kûfe, Sıffin, Nehrevan, Nihavend, Yermuk gibi birçok yerleşim merkezinden bahsetmektedir. Buraların basit bir harita üzerinde gösterilmesi okuyucuya okuduğunu daha kolay zihninde canlandırma imkânı sağlayabilirdi. Bir de eserin sonunda bir kronoloji yer verilmesi faydalı olurdu. Yine yazarın prensip olarak miladi yıl kullanmamayı tercih ettiği görülmektedir. Hatta bazı Emevî hükümdarlarının dönemlerini anlatırken hiçbir tarihleme de yapmamıştır. Noksan bırakılan tarihlemelerin tamamlanmasını ve hicri takvimlerin yanlarına benzeri eserlerde olduğu gibi miladi yılların da yazılması düşünülebilir. Kitaptaki devletle ilgili keskin olumsuz çağrışımların güncel tartışmalarla bağlantılı olup olmadığının da netleştirilmesi faydalı olacaktır. Bu hususların bir sonraki baskıda dikkate alınmasını temenni ediyoruz.

Herhangi bir Batılı kaynağı kullanma gereği duymadan klasik İslam kaynaklarını kullanan yazarın eserinin belki de benzerlerinden en önemli farkı, günümüzün olaylarına sık sık sekter ideolojik bir bakış açısıyla toptancı keskin yorumlar getirmesidir. Bu yüzden serinin *Müslümanların Tarihi* yerine belki kendi tarz ve tercihini yansıtan başka bir adla yayınlanması daha uygun olabilirdi. Yazar eserinde yoğun didaktik popüler bir üslubu tercih etmiştir. Okuyucu eseri okurken tarih kitabı değil, heyecanlı bir vaizin kendi duruşunu dile getirdiği coşkun söylemini okuduğunu düşünülebilir.

⁵ Celeleddin Suyûfî, *Halifeler Tarihi*, Çev. Onur Özatağ, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2015, s. 260.

⁶ Jalalu'ddin A's Suyuti, *History of the Caliphs*, Translated by H S Jarret, Baptist Mission Press, Calcutta, 1881, s. 260.